

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Vybrané problematické otázky nutné obrany

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2013

VI. ročník SVOČ

Autor: Jiří Kapras

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VI. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval(a) samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 10.4.2013

.....

Jiří Kapras

Obsah

1. Úvod	4
2. Automatická obranná zařízení	5
2.1 Obecně k automatickým obranným zařízením.....	5
2.2 Přípustnost automatických obranných zařízení	5
2.3 Dvě fáze obranného jednání	8
2.4 Exces z mezí nutné obrany při použití automatických obranných zařízení.....	9
2.5 Judikatura Nejvyššího soudu ČR k automatickým obranným zařízením	11
2.6 Zamyšlení nad tématem a úvahy de lege ferenda	13
3. Nutná obrana, vzájemné napadení a rvačka	15
3.1 Hlediska rozlišení nutné obrany a vzájemného napadení či rvačky	15
3.2 Vzájemné napadení	16
3.3 Rvačka	17
3.4 Přípustnost nutné obrany při vzájemném napadení a rvačce.....	18
3.5 Přípustnost nutné obrany při zaviněném, resp. vyprovokovaném útoku.....	18
3.6 Význam rozlišování případů nutné obrany a vzájemného napadení či rvačky.....	19
4. Nutná obrana proti úkonům úředních osob	20
4.1 Obecně k přípustnosti nutné obrany proti úkonům úředních osob.....	20
4.2 Nutná obrana proti aktům a úkonům bezvadným, nezákonným a věcně nesprávným.....	21
4.3 Nutná obrana proti aktům a úkonům nicotným	22
4.4 Zamyšlení nad tématem a úvahy de lege ferenda	23
5. Závěr	25
6. Použitá literatura	27

1. Úvod

Účelem této práce je stručně pojednat o některých otázkách nutné obrany, jejichž posuzování může v praxi působit obtíže a které někdy bývají neprávem přehlíženy. Vzhledem k limitaci rozsahu práce jsem byl nucen omezit se toliko na tři otázky pro mě nejzajímavější, jakkoliv jsem původně zamýšlel se věnovat i např. putativní nutné obraně nebo obraně proti „útokům“ nezletilců, osob nepříčetných, osob jednajících v omylu a zvířat.

Jako první představím problematiku automatických obranných zařízení, kde nejprve stručně uvádím názory jednotlivých autorů pro a proti jejich používání a posléze se zabývám vyvozením závěrů o jejich přípustnosti v současném českém trestním právu. V této souvislosti také stručně zmiňuji judikaturu k dané problematice, která zde, spolu s naukou, hraje klíčovou roli, neboť otázka není explicitně v trestním zákoníku řešena. V závěru kapitoly si dovoluji oponovat dnes převážně přijímanému názoru o vhodnosti použití těchto zařízení a připojuji návrh možného řešení do budoucna.

V následující kapitole se snažím upozornit na rozdíl mezi nutnou obranou a vzájemným napadením či rvačkou, včetně použitelnosti nutné obrany v těchto situacích. Jakkoliv teoretické posuzování této otázky z hlediska hmotného práva nemusí činit větší potíže, v praxi se setkáváme s celou řadou nepřehledných situací tohoto druhu. Mým úkolem je poukázat zde na důležitost správného a citlivého posuzování těchto situací. Na konci této kapitoly také velmi stručně zmiňuji problematiku přípustnosti nutné obrany proti útoku zaviněnému a útoku vyprovokovanému, která s otázkou vzájemného napadení může relativně úzce souviset.

V závěru práce se zabývám přípustností nutné obrany proti zákrokům úředních osob. Jedná se o otázku velice nepřehlednou, která prošla významným vývojem, a to nejen v českém právu, a na níž se názory i v současnosti do značné míry liší. V této souvislosti se snažím problematiku utřídit a posoudit použitelnost nutné obrany v jednotlivých případech z hlediska legality a žádoucnosti. Na konci kapitoly přidávám krátkou úvahu de lege ferenda.

2. Automatická obranná zařízení

2.1 Obecně k automatickým obranným zařízením

Pod kategorií automatických obranných zařízení se dá zařadit celá řada prostředků obrany, které spojuje společný způsob fungování – jedná se o zařízení, která na určitý obráncem předpokládaný podnět vykonají automatizovaný obranný úkon. V trestní praxi mnozí za účelem ochrany svého života, majetku a dalších oprávněných zájmů instalují do svých domů, obchodů, motorových vozidel a dalších prostorů širokou škálu takovýchto zařízení, od různých signalizačních, která v případě vniknutí do prostoru mají za úkol upozornit na vetřelce nebo ho vystrašit (sirény, zapnutí osvětlení apod.), přes zařízení, jejichž účelem je vetřelce zadržet či usvědčit (padací mříže, propadliště), až po různé samostříly, miny a další střelná a výbušná zařízení, která mají útočníku způsobit nějaké zranění, popřípadě ho dokonce usmrtit. Protože náš trestní zákoník neobsahuje výslovné ustanovení, které by použití automatických obranných zařízení připouštělo nebo naopak vylučovalo a protože takové ustanovení nelze najít ani jinde v českém právním řádu, je potřeba odpověď hledat v literatuře a judikatuře, jakkoliv tato doposud není nikterak ustálená a jednotná.

2.2 Přípustnost automatických obranných zařízení

Otázka přípustnosti použití takovýchto zařízení úzce souvisí s otázkou přípustnosti tzv. preventivní nutné obrany. Tou se obecně rozumí příprava k odvrácení útoku, který sice ještě bezprostředně nehrozí, ale může k němu dojít v budoucnu. V praxi je třeba rozlišovat mezi případy, kdy si obránce pouze obstará obranný nástroj pro případ možného budoucího útoku, kterýžto se může následně rozhodnout použít či nikoliv, popř. alespoň zásadním způsobem ovlivnit jeho působení a případy, kdy dochází k instalaci zmíněných automatizovaných obranných prostředků, které mají působit v okamžiku předpokládaného útoku samočinně a již nezávisle na vůli obránce.

K první zmíněné skupině případů se povětšinou uvádí, že jednání, spočívající např. v opatření psa, který má hlídat objekt před útoky neoprávněně vniknuvších osob, anebo v zajištění ochrany a ostrahy objektu pomocí bezpečnostní služby, je v praxi poměrně časté a samo o sobě nevyvolává pochybnosti o jeho přípustnosti. Obdobně je posuzováno i dovolené opatření a držení střelné zbraně za účelem zajištění obrany držitele proti případnému útoku na jeho fyzickou integritu. Proto i judikatura zdůrazňuje, že skutečnost, že si někdo připraví na

obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, nevyklučuje a priori závěr, že jde o nutnou obranu. V těchto případech se posuzování obranného jednání celkem jednoznačně omezuje pouze na to, zda byly zachovány podmínky a meze nutné obrany tak, jak jsou vytyčeny v § 29 trestního zákoníku. Tedy zda obránce odvracel přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákoníkem, a zda nebyla obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Na tento závěr přitom nemá vliv posouzení, zda již samotným opatřením obranného prostředku nedošlo ke spáchání některého trestného činu ohrožovacího (TČ nedovoleného ozbrojování podle § 279 trestního zákoníku), popř. k přípravě některého trestného činu poruchového (např. TČ vraždy podle § 140 trestního zákoníku).¹

Problematičtější je však posuzování druhé zmíněné skupiny případů, kdy obránce v okamžiku útoku již spuštěné obranné mechanismy nemůže ovládat a ani nijak významněji ovlivnit. Názory na tuto problematiku přitom zdaleka nejsou jednotné. Proti použití těchto zařízení vystupoval v 70. letech minulého století například E. Schmidhäuser², který uváděl, že u mechanicky působících prostředků obrany (samostřílů, padacích dveří atd.) závisí oprávněnost obrany vždy na konkrétních okolnostech. Instalace takových automaticky střílejících zařízení by však podle něj měla být všeobecně zakázána proto, že mohou ve většině případů reagovat i na zcela nezávadné chování. To je třeba tím spíše uvážit, když situace nutné obrany nevyplývá z pouhé protiprávnosti útoku. Obdobně také např. Sluckij³, který dodává, že automatická obranná zařízení je třeba zcela vyloučit, ježto jsou pro společnost nebezpečná, neboť ohrožují libovolnou osobu, nelze je regulovat, zpravidla působí škodu neodpovídající charakteru a intenzitě útoku, taková obrana je předčasná a motivem je nejen snaha bránit svůj majetek, nýbrž i snaha vypořádat se s útočníkem a usvědčit ho. Strážce takového zařízení by pak měl v případě zranění nebo usmrcení odpovídat za dolůžní nebo kulpózní trestný čin.

Na druhé straně obhajobou automatických obranných zařízení se v české literatuře zabývají například autoři A. Dolenský a F. Novotný⁴, kteří celkově shrnují námitky proti

¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I, § 1 až 139, Komentář, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2012, s. 409

² Citován v Dolenský, A. a Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Trestní právo č. 1/1998, s. 8

³ Citován v Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. Dr. V. Solnaře, Univerzita Karlova, Praha, 1969, s. 39

⁴ Dílo cit. v pozn. 2, s. 8

těmto zařízením do čtyř následujících bodů: 1) ustanovení o nutné obraně na automatická obranná zařízení nedopadá a jedná se zde o analogii nutné obrany; 2) instalování automatických obranných zařízení není v souladu s podmínkami nutné obrany, protože ta je přípustná až tehdy, kdy útok přímo hrozí (nebo již trvá), kdežto automatické zařízení je nastraženo dávno před tím; 3) automatická obranná zařízení představují nemalé nebezpečí i pro toho, kdo do objektu vstoupí oprávněně nebo aspoň bez zlého úmyslu (např. děti); 4) automat nemůže diferencovat svou funkci podle povahy útoku a snadno se tak může stát, že meze dovolené obrany budou překročeny.

V prvních dvou bodech přitom autoři odkazují na dříve vyslovený názor Solnaře⁵, kterémuž zároveň čelí argumenty (a podle mého názoru vcelku úspěšně), že 1) analogie ve prospěch pachatele je dovolená, přičemž zde není žádný uzavřený katalog důvodů vylučujících protiprávnost a 2) podstatné je, že automatické obranné zařízení působí až v době, kdy útok probíhá. Obdobně se k této otázce vyjadřuje také Šámal ve svém komentáři⁶, kde uvádí, že pro posouzení případné předčasnosti nutné obrany není rozhodující okamžik instalace automatického obranného zařízení obráncem, ale okamžik skutečného zásahu proti útočníkovi, neboť teprve tehdy je obrana realizována a dokončena. A protože takový zásah se realizuje teprve v okamžiku útoku jako bezprostřední reakce na něj, je časová podmínka nutné obrany splněna, pokud skutečně působí jen v době trvání tohoto útoku (nejde tedy o tzv. *exces extenzivní*). K tomu Dolenský⁷ již dříve uvedl, že „*Instalace zařízení má povahu přípravy k obraně. Příprava obrany přece může předcházet útok. To není nic nesprávného, ba naopak. Jde-li někdo opuštěnými končinami, kde by mohl být přepaden a oloupen, zvlášť byl-li varován, vezme si s sebou zbraň. V místech, kde se obává přepadení, třeba zbraň odjistí a drží v ruce. V tom nelze spatřovat extenzivní exces. Nejinak je tomu s obrannými zařízeními.*“ Nadto český právní řád na žádném místě ani nežadá, aby obráncem byl přítomen na místě útoku v době jeho trvání nebo bezprostřední hrozby. Někdy taková absence může být výhodná pro obě strany – obráncem i útočníkem, neboť se tak předchází potenciální eskalaci násilí a vzájemného napadání a tak i intenzita útoku a obrany a hrozící a způsobený následek nedosahují ve výsledku takové výše a závažnosti.

⁵ Solnař, V.: Trestní právo hmotné, Část obecná, Knihovny Sborníku věd právních a státních, Praha, 1947, s. 107

⁶ Dílo cit. v pozn. 1, s. 410

⁷ Dílo cit. v pozn. 3, s. 41

Ke třetímu bodu Dolenský a Novotný namítají, že automatické obranné zařízení nepochybně představuje trvajícím nebezpečím, jež je podle povahy věci různé – může samo o sobě zakládat přešestupěk nebo dokonce trestný čin (např. výše zmíněný TČ nedovoleného ozbrojování podle § 279 TrZ), avšak pokud uvedeným jednáním není porušen žádný takový předpis, jde sice o ohrožení života, nikoliv ale ohrožení bezprostřední a takové jednání u nás není trestné. K tomuto bodu vesměs shodně také Šámal⁸.

Pokud se týká bodu č. 4, v něm Dolenský a Novotný spatřují stěžejní problém automatických obranných zařízení. Zároveň však dodávají, že nedostatek regulace není důvodem pro naprostý zákaz těchto zařízení a že jediným (avšak zásadním) požadavkem v tomto směru je, aby tato zařízení vždy působila v mezích nutné obrany podle § 29 trestního zákoníku, což je mnohdy technicky obtížné, ne-li nemožné, neboť taková zařízení zpravidla nelze regulovat tak, aby nepůsobila škodu neodpovídající charakteru a intenzitě způsobu útoku. K tomu autoři dodávají, že rizika s tím spojená jdou k tíži toho, kdo se tímto způsobem brání.

2.3 Dvě fáze obranného jednání

Na základě výše uvedeného lze dojít k závěru, že případné použití automatických obranných mechanismů lze rozdělit do dvou fází (viz také Dolenský⁹). První fáze, spočívající v opatření si automatického obranného zařízení, představuje určité nekonkrétní ohrožení a může popř. i porušovat některé právní předpisy. Druh a míra vyvození odpovědnosti za činnost v této první fázi však nesmí mít vliv na řešení otázky odpovědnosti ve fázi druhé, ve které dochází ke spuštění zařízení v reakci na útok, tedy k obrannému zásahu samotnému. Tak pokud někdo neoprávněně drží obranný prostředek, který si lze opatřit pouze po udělení zvláštního povolení, bez takového povolení (např. různé druhy střelných zbraní), a tento pak skutečně použije proti útočníkovi v rámci mezí vytyčených pro nutnou obranu, neměla by

⁸ Dílo cit. v pozn. 1, s. 410-411, kde Šámal uvádí, že abstraktní ohrožení nezúčastněných osob nemůže být pro otázku přípustnosti nutné obrany rozhodné, neboť ustanovení o nutné obraně nezakazuje obranu prostředky, které abstraktně ohrožují chráněné zájmy. Následně takovou situaci připodobňuje případu, kdy si obránce pořídí hlídacího psa, který má strážit nějaký objekt a od okamžiku jeho vypuštění zde dochází k určitému abstraktnímu ohrožení kolemjdoucích nezúčastněných osob, které mohou být potenciálně hlídacím psem napadeny poté, co tento se podhrabe nebo přeskočí plot.

⁹ Dílo cit. v pozn. 3, s. 41

nezákonnost opatření tohoto prostředku mít nikterak vliv na případné vyvození (resp. nevyvození) trestní odpovědnosti za následné jednání v nutné obraně.

Ve druhé fázi lze potom rozlišovat dva případy: 1) zařízení bylo uvedeno v chod útočником a reakce plně odpovídala podmínkám nutné obrany stanoveným trestním zákoníkem a obránce tedy nemůže za takový zásah být trestně odpovědný a 2) v daném případě vůbec nešlo o útok, popř. reakce byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (tzv. exces intenzivní) a pak se tedy vůbec nejedná o případ nutné obrany a obránce bude podle povahy věci odpovídat za zaviněné způsobení následku (těžké ublížení na zdraví, usmrcení) podle příslušných ustanovení trestního zákoníku. Podle Šámala¹⁰ je přitom tuto přiměřenost (resp. zcela zjevnou nepřiměřenost) obrany útoku potřeba hodnotit až k okamžiku odvracení konkrétního útoku (nikoliv tedy ex ante k okamžiku instalace obranných zařízení), neboť až tehdy jsou známy skutečnosti charakterizující jeho způsob. To i přesto, že zařízení samo nemůže nikterak diferencovat svou funkci podle povahy útoku a tato funkce je obránci známa již v okamžiku instalace zařízení. Bude se zde potom hodnotit způsob a intenzita působení obranného zařízení vůči útočnickovi a míra zásahu vůči němu včetně závažnosti jemu způsobené újmy a to v poměru ke způsobu útoku, včetně škody, která hrozila zájmu chráněnému trestním zákoníkem, na nějž bylo útočeno, přičemž s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu škoda způsobená útočnickovi automatickým obranným zařízením nesmí být v mimořádném nepoměru ke škodě z útoku hrozící. O zcela zjevně nepřiměřenou obranu způsobu útoku by přitom šlo např. „*kdyby vlastník podminoval přístupovou cestu do svého objektu nebo kdyby připojil elektrickou energii schopnou usmrtit člověka do ohrady vně objektu.*“¹¹

2.4 Exces z mezí nutné obrany při použití automatických obranných zařízení

Pokud tedy dojde k překročení uvedených mezí (resp. obranné zařízení zasáhne proti osobě, která není původcem útoku), nejedná se již o nutnou obranu a je potřeba individuálně zkoumat zavinění obránce ve vztahu k jednání a způsobenému následku a případně dovést trestní odpovědnost za některý poruchový delikt. Zpravidla bude přitom přicházet v úvahu trestný čin spáchaný z nedbalosti (např. TČ těžkého ublížení na zdraví podle §147 TrZ nebo TČ usmrcení z nedbalosti podle § 143 TrZ). Úmyslné zavinění půjde dovést pouze ve zcela

¹⁰ Dílo cit. v pozn. 1, s. 412

¹¹ Dílo cit. v pozn. 2, s. 9

výjimečných případech. Dolenský¹² v této souvislosti zmiňuje názor Sluckého, že úmyslné zavinění je tu tehdy, jestliže strůjce zařízení následky nejen předvídal, ale i přál si je apod. Sám Dolenský pak tomuto názoru oponuje a uvádí, že pro dolózní zavinění by nestačil jen úmysl k následkům na zdraví a na životě, ale bylo by navíc potřeba, aby obránce chtěl útočníka nejen odrazit, ale například i vytrést způsobem zřejmě přesahujícím potřeby obrany. To je podle mého názoru správné, neboť o úmysl ve vztahu k následkům na zdraví a na životě půjde i v případech jednání, jež nijak nevybočují z mezí nutné obrany. To odpovídá skutečnosti, že jednání každé napadené osoby je řízeno motivem obrany¹³ a tato má tedy v úmyslu útok účinně a včas odrazit, což mnohdy nebude možné bez způsobení alespoň prosté újmy na zdraví (s čímž bude obránce patrně zásadně srozuměn).

V některých případech překročení mezí nutné obrany lze však také uvažovat o úplném vyvinění obránce a tedy vyloučení jeho trestní odpovědnosti. Bude se jednat o případy, kdy obránce učinil vše, co od něj lze spravedlivě požadovat pro to, aby k následku nedošlo a byla tak vyloučena jeho nedbalost. Konkrétně například objekt uzamkne, aby zabránil v přístupu osobám odlišným od útočníka, umístí dostatek varujících a signalizačních nápisů a zařízení, zamezí přístupu pomocí různých mříží a plotů apod. Solnař a kol.¹⁴ navíc pro vyloučení trestní odpovědnosti požadují, aby byl objekt dostatečně zabezpečen proti volnému vstupu i například osob nevidomých nebo dětí, které neumějí číst. Obránce tedy musí být na základě přiměřených důvodů přesvědčen o tom, že všechny osoby odlišné od útočníka jsou dostatečně varovány před případným spuštěním automatického obranného zařízení. Podle Šámala¹⁵ má takové zabezpečení a varování ještě jeden klíčový význam a to ve vztahu k osobě, která útok realizuje – čím více zábranných a výstražných mechanismů, které útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a tedy tím intenzivnější obrany lze proti němu použít. Snižuje se tak obráncovo riziko toho, že jeho obrana bude shledána zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.

¹² Dílo cit. v pozn. 3, s. 42

¹³ K tomu Kuchta, J. ve svém díle *Nutná obrana*, 1. Vydání, Masarykova univerzita, Brno, 1999, na s. 128-129 uvádí, že přípustným motivem nutné obrany může být vedle ochrany také usvědčení útočníka, avšak pouze jsou-li tyto motivy dány současně. Užil-li někdo obranných mechanismů výlučně ze msty, třeba i za minulá jednání, není dána subjektivní podmínka nutné obrany a její použití by tak nebylo připuštěno.

¹⁴ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: *Systém českého trestního práva*, 1. vydání, Část II.: *Základy trestní odpovědnosti*, Novatrix s.r.o., Praha, 2009, s. 125

¹⁵ Dílo cit. v pozn. 1, s. 342

2.5 Judikatura Nejvyššího soudu ČR k automatickým obranným zařízením

V této souvislosti bych rád zmínil judikaturu Nejvyššího soudu České republiky k dané problematice, která rovněž prošla určitým vývojem. V roce 2007 rozhodoval NS o dovolání proti usnesení Krajského soudu v Hradci Králové, kterým byla zamítnuta odvolání proti rozsudku Okresního soudu v Pardubicích (sp. zn. 22 T 62/2005). Jednalo se o případ, kdy obviněný byl uznán vinným, že umístil pod podlahu dřevěné kůlny, nacházející se na jeho pozemku rekreační chaty nástražný výbušný systém, který měl být spuštěn při otevření dveří kůlny. Samotné dveře kůlny byly bez uzavíracího mechanismu a zapřené dřevěným prknem. Dne 20. 12. 2004 ve večerních hodinách přijel na svém jízdním kole k uvedenému pozemku poškozený v úmyslu, že zde odcizí nějaký hliník, který by odevzdal do sběrný druhotných surovin. Při tom přešel oplocení pozemku a přistoupil ke dveřím kůlny, kdy po jejich otevření došlo k explozi uvedeného nástražného systému, který mu způsobil těžké zranění jeho levé nohy, která mu tak musela být při operaci v krajské nemocnici pod kolenem amputována.¹⁶ Tento skutek OS právně kvalifikoval jako trestný čin ublížení na zdraví, přičemž však upustil od potrestání. Proti tomuto obviněný (v daném případě obránce) v odvolání (a následně i dovolání) mimo jiné namítal, že soud skutek nesprávně hmotněprávně posoudil, neboť neshledal důvody k použití ustanovení o nutné obraně nebo krajní nouzi podle §§ 13 a 14 tehdy účinného trestního zákona (ustanovení §13 trestního zákona o nutné obraně se v základních rysech shoduje s ustanovením § 29 dnešního trestního zákoníku). NS se však při řešení dané věci k námitce obviněného nepřiklonil, když uvedl, že „v případě obavy obviněného, byť prokazatelně jakkoliv důvodné, z narušení jeho pozemku a zejména vlastnictví, nešlo v jednání poškozeného J. P. o útok, který bezprostředně hrozil (tj. za hrozbou by bez prodlení následoval) nebo trval. Činem obviněného, kterým z důvodu zmíněné obavy umístil v prostoru kůlny svého pozemku popsanou výbušku, nebylo rovněž odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. V době, kdy obviněný zařízení nainstaloval, tudíž nebyly naplněny základní náležitosti nutné obrany ani krajní nouze.“¹⁷ Dále NS v tomto usnesení odkazuje na názor odvolacího soudu v dané věci, který navíc shledal, že zvolený prostředek ochrany byl výrazně nepřiměřený, neboť v zájmu ochrany majetku omezené hodnoty bylo způsobeno devastující a život ohrožující zranění, přičemž obránce ani nejprve nevyužil jiných možných prostředků ochrany,

¹⁶ Usnesení NS ČR, 6 Tdo 66/2007

¹⁷ Usnesení cit. v pozn. 16

např. nevybavil dřevník pevnějšími dveřmi. Na základě toho došel odvolací soud k závěru, že v daném případě došlo k překročení mezí nutné obrany ve smyslu § 13 trestního zákona a obviněný je tak za způsobený následek trestně odpovědný. S tímto názorem se NS ztotožňuje.

Zmíněné usnesení NS je však dnes všeobecně (a oprávněně) kritizováno, neboť kladlo nepřiměřeně vysoké nároky na obránce, když v rozporu s literou zákona pro použití nutné obrany vytvořilo požadavek subsidiarity (vybavení dřevníku pevnějšími dveřmi), který sice tvoří jednu z podmínek krajní nouze, ale nikoliv nutné obrany, a požadavek proporcionality (přiměřenost mezi škodou hrozící a škodou způsobenou – v tomto případě přiměřenost mezi škodou hrozící na majetku omezené hodnoty a způsobenou vážnou újmou na zdraví), který má pro případy nutné obrany význam pouze výjimečně tehdy, kdy by hrubý nepoměr mezi hrozící a způsobenou škodou mohl mít za následek posouzení obrany jako zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.¹⁸ O to se však v daném případě nejednalo.

Sám NS však o více než dva roky později názor vyjádřený v tomto kritizovaném usnesení částečně přehodnotil ve svém stanovisku¹⁹ ze dne 30. 9. 2009, vydaném po zvážení všech vyjádření, která si podle § 21 odst. 3 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích vyžádal od celé řady orgánů a institucí (konkrétně od Ministerstva spravedlnosti České republiky, Ministerstva vnitra České republiky, Nejvyššího státního zastupitelství, předsedů vrchních a krajských soudů, právnických fakult v Praze, v Brně, v Plzni a v Olomouci, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky a České advokátní komory). V tomto stanovisku, ze kterého vychází mnoho našich dnešních autorů, se NS vyjadřuje k celé řadě otázek, o kterých jsem již pojednal výše, takže na tomto místě pouze stručně shrnu závěry a dovolím si při tom z tohoto stanoviska citovat: *„[...] instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odrazit možný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mřížů či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. (pozn. dnes § 29 trestního zákoníku). Použití automatického obranného zařízení zejména v podobě nástražného systému, který se automaticky uvede v činnost po vniknutí útočnicka do chráněného objektu, musí ale splňovat zákonné požadavky kladené na jednání v nutné obraně,*

¹⁸ Např. Dílo cit. v pozn. 1, s. 407

¹⁹ Stanovisko NS ČR, sp. zn. Tpjn 303/2008

a proto musí být zabezpečeno, aby a) se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a b) jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Problémy může vyvolávat zejména zajištění splnění první podmínky, neboť se v praxi může stát, že dojde k uvedení takového zařízení v činnost např. vůči hasiči zasahujícímu vůči požáru v chráněném objektu nebo proti dítěti, které překoná oplocení, aby našlo zatoulaného psa nebo zakopnutý míč, popř. jen tak ze zvědavosti. Proto je na obránci, aby věnoval při instalaci automatického obranného zařízení dostatečnou pozornost nejen jeho funkčnosti a zabezpečení jen útokem odůvodněného uvedení v činnost, ale i dostatku vnějších varujících a zabezpečovacích opatření směřujících proti nedůvodné aktivaci automatického obranného zařízení.

Naproti tomu splnění druhé podmínky je spíše technickou záležitostí a nemusí v praxi činit větší problémy, neboť již při instalaci automatického obranného zařízení je předem známo, jaké hodnoty jsou chráněny (např. dům nebo byt s jeho obyvateli a vybavením nábytkem, starožitnostmi či jiným cennostmi), a rovněž je známa účinnost instalovaného zařízení (např. zda může jen poranit či také usmrtit). Na všechna tato úskalí automatických obranných zařízení je třeba při jejich instalaci a užití pamatovat a následně se jimi také odpovědně a náležitě zabývat při hodnocení konkrétních okolností posuzovaného případu z hlediska dodržení zákonných podmínek ustanovení § 13 tr. zák. Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo takové automatické obranné zařízení instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.“²⁰

2.6 Zamyšlení nad tématem a úvahy de lege ferenda

Rád bych uvedl, že v zásadě souhlasím s názorem Schmidhäusera²¹, že jakýkoliv původce útoku ostentativně popírá, že je spolunositelem základního právního pořádku a dává tak najevo, že pro něj zákazy a příkazy neplatí. Proto si myslím, že ustanovení o nutné obraně je třeba vykládat extenzivně a klást co možná nejmírnější nároky na obránce, zejména

²⁰ Stanovisko cit. v pozn. 19

²¹ Schmidhäuser, E.: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Lehrbuch, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1975, s. 348 (tak, jak je citován Dolenským, A. v Nová koncepcie nutné obrany, Bulletin advokacie č. 1/1994)

s přihlédnutím k současnému stavu a vývoji násilné a majetkové kriminality, kdy je potřeba připustit závažnější zásahy do integrity útočníků. Jak jsem naznačil výše, dnešní vytyčení mezi nutné obrany v trestním zákoníku dává obránci poměrně široký manévrovací prostor a nepřímou připouští využití nejrůznějších prostředků obrany rozdílné intenzity, mezi nimi právě i využití automatických obranných zařízení. To samozřejmě za zmíněných omezení a splnění příslušných podmínek.

Přesto mám za to, že obecně užívání automatických obranných zařízení, vyjmu-li z tohoto pojmu níže zmíněné typy těchto zařízení, je jevem společensky nežádoucím. Jednoduše jsou tato zařízení pro společnost nebezpečná a dle mého názoru je mnohdy jejich potenciální přínos mnohonásobně převážen riziky s tím spojenými. V okamžiku útoku totiž již nelze nijak významněji ovlivnit jejich účinkování a nelze tak ani individualizovat jejich obranné působení v závislosti na způsobu konkrétního útoku. Nelze tedy zabránit tomu, aby v některých případech způsobila útočníkovi újmu, která je v hrubém nepoměru k újmě, která z útoku hrozila zájmu chráněnému trestním zákoníkem. A ani při vynaložení veškerého úsilí na varování a zabránění přístupu, které lze po obránci spravedlivě požadovat, riziko způsobení újmy na zdraví či životě osobě, která není původcem útoku (např. děti, nevidomí, osoby jednající v omylu apod.), nikdy zcela nevymizí.

V praxi bych připustil výlučně zařízení odstrašovací a signalizační (zvuková nahrávka se střelbou či výbuchem, elektrické osvětlení) popř. ještě zařízení omezující útočníka na svobodě (padací mříže), jejichž užití může podle mého názoru být v praxi opodstatněno a ospravedlněno. U použití automatických obranných zařízení toho nejnebezpečnějšího druhu (samostříly, pušky, miny a další výbušná zařízení, vysokonapěťové elektrické ploty apod.) bychom se však podle mého názoru neměli omezovat pouze na konstatování, že rizika s použitím těchto zařízení jdou k tíži obránce a na následné vyvození jeho trestní odpovědnosti v případě intenzivního excesu. Používání těchto posledně zmíněných zařízení pro obranné účely by patrně mělo být zcela zakázáno. Ježto takový interpretační závěr současná podoba ustanovení o nutné obraně podle § 29 TrZ nepřipouští (viz výklad výše), navrhol bych v tomto směru do tohoto ustanovení vložit větu o znění „*Nejde o nutnou obranu, byla-li k obraně užita automatická obranná zařízení*“, či větu obdobnou s obdobnými důsledky, jakkoliv se jedná o řešení dosti kazuistické. Zároveň by také bylo zapotřebí tato zařízení v zákoně definovat, pravděpodobně ve výkladových ustanoveních (§ 110 n.) trestního

zákoníku, přičemž definice by měla zahrnovat výhradně mnou kritizovaná nejnebezpečnější a nejrizikovější zařízení, abychom se tak vyhnuli přílišnému omezení obránců.

3. Nutná obrana, vzájemné napadení a rvačka

3.1 Hlediska rozlišení nutné obrany a vzájemného napadení či rvačky

V trestní praxi se někdy vyskytují situace, kdy je velmi problematické rozlišit nutnou obranu od vzájemného napadení dvou, popř. více osob. Obecně platí, že podmínkou nutné obrany není subsidiarita (skutečnost, že útok nebylo možno v dané situaci odvrátit jiným způsobem). Obranu proti útoku tak není možno považovat za nepřiměřenou pouze z toho důvodu, že obránce se útoku nevyhnul např. útekem, ač tak mohl učinit. V zásadě tak záleží na napadeném, jaký způsob obrany zvolí. Obrana se přitom nemusí omezovat pouze na obranu pasivní (ustupování, odrážení útoku), ale může být i aktivní (vlastní výpad obránce). To ještě neznamená, že se z obránce stává útočník, pokud jsou zároveň splněny ostatní podmínky nutné obrany. Významnou roli při posuzování hraje také okolnost, že nutná obrana je přípustná již proti (přímo) hrozícímu útoku. „Útok přímo hrozí tehdy, když je zřejmé a očividné, že v nejbližší době musí nevyhnutelně začít porušování zájmů, že útok a porušení zájmů budou nevyhnutelně a okamžitě následovat za hrozbou; např. napřážení zbraně.“²² Je tedy evidentní, že v některých případech nám pro rozlišení mezi útočníkem a obráncem nepomůže hledisko způsobu jejich činnosti (kdo provádí výpady, kdo aktivním konáním působí zranění) ani to, kdo zasadil první úder. Stejně tak nám v tomto smyslu nepomůže zjištění, že některý z účastníků konfliktu jednal úmyslně ve vztahu k následku na zdraví způsobenému tomu druhému, neboť jistě i obránce jedná úmyslně a chce útočníka ohrozit popř. poškodit na jeho zdraví.

Proto se jako rozhodující kritérium uplatňuje hledisko časové. Řešíme zde, od koho vzešla počáteční iniciativa – kdo dříve „začal“ – a tato osoba je potom také útočníkem (např. napadení tělesné integrity nebo jeho přímá hrozba, vloupání se do bytu jiného, ale i třeba neoprávněná obrana proti výkonu práva či právní povinnosti, jakým je např. exekuce, občanské zadržení apod.). Zde je třeba zdůraznit, že o postavení útočníka rozhoduje zásadně

²² Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo hmotné, Obecná část, 1. vydání, C. H. Beck, Praha, 2009, s. 376

„začátek střetnutí, nikoliv jeho průběh, tím méně jeho výsledek“.²³ Z toho, že poškozený vyšel z konfliktu s výrazně závažnější újmou na zdraví, než obviněný, nelze tedy automaticky usuzovat na to, že obviněný je v daném případě útočníkem a poškozený obráncem.

Pokud však střetnutí vzešlo současně nebo téměř současně od obou stran, výlučně s časovým hlediskem si tu nevystačíme. Je proto potřeba využít hledisek pomocných, jakými jsou např. motiv jednání osob, jejich pohnutka nebo třeba skutečnost, že jednání jedné z osob směřovalo k eskalaci konfliktu. Podle Dolenského²⁴ se jedná o případy, kdy 1) násilné střetnutí vzešlo z postupně a ponenáhlu se zostřujícího konfliktu nebo 2) obě strany začaly s akcí²⁵ současně nebo téměř současně bez jakékoliv přípravy. K prvnímu autor uvádí, že spravedlivé řešení by záleželo v charakteru postoje obou stran – zda jejich jednání směřovalo ke stupňování konfliktu nebo naopak. Útočníkem by byl ten, kdo měl na stupňování větší podíl. Ke druhému případu je pak uvedeno, že na nepatrný rozdíl zlomku vteřiny tu nelze hledět a rozhodujícími kritérii zde budou motiv a osobní vlastnosti účastníků (násilná povaha, nedůtklivost, ukvapenost apod.). Na základě tohoto hodnocení pak bude možno dojít k závěru, kdo je útočníkem. Kdybychom totiž v takovýchto případech automaticky pokládali za útočníky oba, vedlo by to k nespravedlnosti. Útočníkem by pak byl i občan, který nebezpečí vytušil a okamžitě jako první zareagoval, jakož i občan, z jehož postoje sice vyplývalo přání smírného řešení sporu, ale v zájmu vlastní bezpečnosti reagoval obranným jednáním na stále se stupňující akce protivníka.

3.2 Vzájemné napadení

V praxi mohou také nastat případy, kdy dvě osoby útočí na svou tělesnou integritu navzájem, ať už tak činí po předchozí domluvě (souboje, utkání v boxu) nebo to vyplyne z okolností. V takovém případě zde není obránce, ale pouze dva útočníci. Nejde tak o nutnou obranu, ale o jednání v zásadě²⁶ protiprávní, často i trestné. Oba útočníci pak budou odpovídat

²³ Dílo cit. v pozn. 3, str. 37

²⁴ Dílo cit. v pozn. 3, str. 39

²⁵ Dílo cit. v pozn. 3, str. 38 – Dolenský zde uvádí, že určení, co je útok, je otázkou právního a nikoliv skutkového posouzení, neboť závěr záleží na kritériích, která zvolíme, a proto pro popis skutkového děje je lepší používat neutrálního výrazu „akce“.

²⁶ Kuchta v díle cit. v pozn. 13 na s. 85 uvádí, že ačkoliv nelze uplatnit nutnou obranu, mohla by se v některých případech uplatnit jiná okolnost vylučující protiprávnost, např. při sportovních střetnutích dovolené riziko nebo svolení poškozeného. Pokud by však nebyly podmínky vymíněné oběma stranami splněny, každá z obou stran

podle ustanovení o TČ ublížení na zdraví (§ 146 trestního zákoníku), popř. podle ustanovení o TČ těžkého ublížení na zdraví (§ 145 trestního zákoníku). Rozhodujícím pro rozlišení tu přitom bude skutečně způsobený následek a okolnost, k jakému jednání a následku úmysl útočníků směřoval.

Obdobně bude posouzena situace, kdy obránce po skončení nutné obrany, poté, co nebezpečí z útoku již pominulo, setrvává v napadání v úmyslu se s útočníkem vypořádat a jeho jednání je tak nadále vedeno motivem odplaty, nikoliv obrany. V takovém případě se nelze dovolávat jednání v nutné obraně.²⁷ Avšak „*subjektivní hledisko vypořádání se s útočníkem je nespolehlivé a obtížně se zjišťuje. Pro hodnocení takového jednání jako překročení mezí nutné obrany bude třeba ve všech případech prokázat intenzivní nebo extenzivní exces.*“²⁸

3.3 Rvačka

Naproti tomu „*jestliže takto spolu zápasí více osob (pozn.: více než 2) a obranu střídají útoky, bude jejich činnost naplňovat znaky skutkové podstaty trestného činu rvačky podle § 158, i když ani k ublížení na zdraví nedojde.*“²⁹ Na rozdíl od případů nutné obrany, kde jsou účastníci rozděleni na bránící se a útočící stranu, u trestného činu rvačky toto rozdělení nenalezneme – všichni účastníci jsou považováni za útočníky a budou odpovídat podle § 158 trestního zákoníku. Tohoto TČ se totiž dopustí všichni, kdo se zúčastní rvačky s úmyslem ohrožit život nebo zdraví jiného. Úmysl se přitom nevztahuje jen ke způsobení uvedeného následku, ale i k účasti na rvačce samotné. „*Jestliže je však jedna nebo více osob napadena útočníky a brání se, tedy funkce obrany a útoku jsou rozděleny, nejde o rvačku ani na jedné straně, v úvahu přichází tedy nutná obrana.*“³⁰

by odpovídala za to, co při takovém jednání té druhé způsobila. Naopak nutná obrana ani jiná okolnost vylučující protiprávnost by nepřicházela v úvahu tehdy, kdy by se obě strany domluvily na střetnutí, jehož výsledkem by mělo být usmrcení některé z nich (souboj na pistole).

²⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 11 To 1/78

²⁸ Dílo cit. v pozn. 13, s. 85

²⁹ Dílo cit. v pozn. 1, s. 402

³⁰ Dílo cit. v pozn. 22, s. 372

3.4 Přípustnost nutné obrany při vzájemném napadení a rvačce

V některých případech však může nutná obrana přicházet v úvahu také při vzájemném napadení nebo rvačce. Bude se jednat o případy, kdy jeden z účastníků zřejmě vykročí z původního úmyslu směřujícího ke vzájemnému napadení (resp. rvačce), který byl na počátku všem účastníkům společný – např. vytáhne střelnou zbraň se v úmyslu ji použít proti jinému účastníku potyčky a dopustí se tak svého druhu intenzivního excesu. Takto ohrožený účastník má potom právo nutné obrany. K extenzivnímu excesu pak může dojít, pokud účastník rvačky se dále odmítne na ní podílet, ostatní to neberou na vědomí a zatahují ho do rvačky znovu. I proti takovému jednání lze uplatnit nutnou obranu, jakkoliv odpovědnost za to, co obránce již předtím ve rvačce vykonal, zůstává nedotčena.

Obdobně je připuštěna nutná obrana v případě diváků rvačky, které ostatní do rvačky zatahují nebo v případě osoby, která se snaží rvačce zabránit (např. se snaží útočníky od sebe odtrhnout) a sama je napadena.³¹ „*Jestliže obžalovaný napomenul neukázněné občany, aby se slušně chovali, nebyl povinen trpět útoky vůči své osobě, zejména byl-li útočník ozbrojen. Jestliže byl napaden, nelze ho považovat za účastníka rvačky ve smyslu § 158.*“³²

3.5 Přípustnost nutné obrany při zaviněném, resp. vyprovokovaném útoku

V souvislosti s tímto tématem bych také rád stručně zmínil otázku přípustnosti nutné obrany v případech, kdy obránce útok zavinil, ať už úmyslně či z nedbalosti, včetně případů tzv. vyprovokovaného útoku. Domnívám se, že v uvedené problematice panuje v nauce relativní konsenzus. Obecně útok, ať už zaviněný nebo ne, zůstává stále útokem a je proti němu nutná obrana přípustná. Obdobně tomu je u útoku vyprovokovaného – „*pokud se provokatér nedopustí ohrožení zájmu protiprávním útokem a jedná podle práva, zůstává mu zachována nutná obrana proti vyprovokovanému útoku v plném rozsahu; např. někdo úmyslně vyhledává nebezpečná místa s tím, že by tam mohl být napaden a pro ten účel by mohl využít své zvláštní obranné schopnosti. Je-li ovšem útok provokatéra protiprávní, nemá provokatér proti řádně uplatněné nutné obraně provokovaného další nutnou obranu a bude odpovídat za to, co svou neoprávněnou obranou vyprovokovanému způsobil.*“³³ Jednání

³¹ Dílo cit. v pozn. 13, s. 86

³² Dílo cit. v pozn. 1, s. 403

³³ Dílo cit. v pozn. 22, s. 376

v nutné obraně totiž nemůže být nikdy považováno za útok, neboť mu chybí protiprávnost. Proti jednání v nutné obraně tedy není již nutná obrana přípustná.

O odlišnou situaci jde však v případě, kdy „*ten, kdo útok záměrně vyvolal, učinil tak proto, aby unikl potrestání za útok vlastní (obranné jednání), je-li tedy vyvolání útoku součástí plánovaného útoku vlastního, pak nejsou splněny podmínky nutné obrany.*“³⁴ Jedná se o případy, kdy „obránce“ má na „útočníka“ spadeno a provokace k útoku má být výhradně záminka ke způsobení nějaké újmy (na zdraví), aby se tak „obránce“ vyhnul odpovědnosti za tuto újmu v rámci obranného jednání (ve skutečnosti však v rámci útoku) způsobenou. V takovém případě bude tedy provokatér odpovídat za to, co skutečně způsobil a nebude se moci dovolávat jednání v nutné obraně.

3.6 Význam rozlišování případů nutné obrany a vzájemného napadení či rvačky

Ačkoliv daná tematika nemusí v hmotněprávní rovině působit nijak velké problémy, ty mohou nastat v rovině procesní, v rámci objasňování a vyšetřování činů, které do této kategorie patří. Nutná obrana bývá považována za uplatnění práva proti bezpráví, kdy nedostatek ochrany důležitých zájmů ze strany veřejné moci je nahrazen svépomocí a její připuštění tak má i preventivní účinky³⁵. Je tedy vysoce žádoucí, aby byla v trestní praxi v jejích mezích hojně využívána a je proto nesmírně důležité, aby orgány činné v trestním řízení vynakládaly na řešení nejasných a sporných otázek v této oblasti maximální péči a postupovaly s vysokou precizností, a aby tak na jedné straně občané jednající v mezích nutné obrany nebyli za toto jednání nesprávně postihováni a na straně druhé útočníci neucházeli spravedlivému potrestání. V opačném případě by zde totiž nejen hrozilo silné narušení onoho preventivního účinku obecného připuštění nutné obrany, ale docházelo by i k výkonu a prohlubování bezpráví ze strany právě těch orgánů, které mají právo zajišťovat.

³⁴ Dílo cit. v pozn. 14, s. 121

³⁵ Dílo cit. v pozn. 14, s. 115

4. Nutná obrana proti úkonům úředních osob

4.1 Obecně k přípustnosti nutné obrany proti úkonům úředních osob

Poslední problematickou otázkou, které bych se rád věnoval, je přípustnost nutné obrany proti úředním zákrokům a dalším úkonům úředních osob. Tato otázka není v současnosti uspokojivě vyřešena, neboť pro ni neexistuje zákonná úprava (resp. ustanovení o nutné obraně nerozlišuje mezi nutnou obranou obecně a nutnou obranou proti úkonům úředních osob) a doposud její dílčí aspekty byly řešeny pouze v rámci judikatury. Takové řešení není vhodné zejména proto, že soudy při posuzování případu svým výkladem rozšiřují podmínky trestní odpovědnosti obviněného, když jeho právo k nutné obraně ve vztahu k úředním osobám omezují, popř. zcela vylučují. Takový postup je nicméně odůvodněn okolnostmi, že se nutná obrana připouští výhradně proti útoku, jehož imanentní součástí je protiprávnost³⁶. V případě jednání úředních osob se však zpravidla (až na výjimky uvedené níže) jedná o výkon práv resp. právních povinností, tedy o jednání, které z logiky věci nemůže být protiprávní.

V nauce i praxi tato otázka prodělala určitý vývoj. Dříve se nutná obrana proti úkonům úředních osob zcela vylučovala, neboť by její připuštění mohlo vést k případům anarchie. Později však začal převládat názor, že nutnou obranu je třeba v určité alespoň minimální míře připustit, avšak hranice jejího použití zůstávají velmi sporné. Někdy se nutná obrana připouští proti všem úkonům, které nenáleží do kompetence úředního orgánu, někdy proti protiprávním úředním úkonům a někteří autoři nutnou obranu omezují pouze na úkony, které jsou trestné jako zneužití moci nebo na případy, kdy z úkonu hrozí vznik nenahraditelné škody. Například prvorepubliková československá judikatura³⁷ nutnou obranu připouštěla pouze v případech, kdy by úkon úřední osoby byl trestným činem, byl vůbec nedovolený nebo by nenáležel do oboru působnosti osoby jej provádějící.³⁸

³⁶ Např. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, 2. Vydání, Leges s.r.o., Praha, 2010, s. 251, kde je uvedeno, že „útok je úmyslné, protiprávní jednání člověka, jež je nebezpečné pro společnost“.

³⁷ Tak např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 3818/1930, kde se uvádí, že proti řádnému služebnímu výkonu jest nutná obrana ve smyslu § 2 g) trestního zákona vyloučena. Byla by možná, kdyby se výkon osoby úřední jevil trestným útokem, kdyby např. zakládal zločin zlého užívání moci úřední, kdyby byl vůbec nedovolený nebo nenáležel vůbec k působnosti úřední osoby jej provádějící.

³⁸ Dílo cit. v pozn. 14, s. 119

4.2 Nutná obrana proti aktům a úkonům bezvadným, nezákonným a věcně nesprávným

Dnes se v souladu se současnou právní úpravou obecně uvádí, že pokud jsou úkony úředních osob perfektní, materiálně a formálně bez závady, není proti nim nutná obrana přípustná. Překonání odporu, který směřuje k maření oprávněného služebního zákroku (použití fyzické síly na předvedení řidiče motorového vozidla, důvodně podezřelého z požití alkoholických nápojů, který odmítá dobrovolně se nechat předvést a zákroku policistů se vzpírá), je právem i povinností policistů. Proto nutná obrana proti takovému zákroku policistů není přípustná a použití násilí k zamezení zákroku je třeba považovat za trestný čin násilí proti úřední osobě podle § 325 odst. 1 trestního zákoníku.³⁹

V této souvislosti Hendrych ve své učebnici⁴⁰ uvádí, že „*nutná obrana proti bezprostřednímu zásahu není přípustná, neboť tento je výkonem pravomoci⁴¹ úřední osoby⁴². Judikatura zdůrazňuje povinnost podrobit se zásahu, nikoliv nejprve hodnotit jeho zákonnost.*“ Na jiném místě pak uvádí, že od 1. ledna 2012 se lze domáhat určení nezákonnosti takového zásahu ve správním soudnictví. A to vedle jiných, doposud zde existujících opravných prostředků (např. žádost o přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce podle § 157a trestního řádu). Z uvedeného vyplývá, že služební zákroky (resp. bezprostřední zásahy) úředních osob, stejně jako další jejich úkony, požívají určité presumpce správnosti a právnosti⁴³ a osoba, proti které bylo zasaženo, má k dispozici určité zákonné cesty, aby se domohla nápravy a docílila vyvození případné disciplinární, popř.

³⁹ Rozhodnutí NS SR, sp.zn. 4 Tz 128/76

⁴⁰ Hendrych, D. a kol.: Správní právo, Obecná část, 8. vydání, C.H.Beck, Praha, 2012, s. 265

⁴¹ Zákon o Policii České Republiky upravuje pravomoc provádět bezprostřední zásahy jako oprávnění jednotlivých policistů činit služební zákroky (§ 51 – 58 ZPČR).

⁴² V této souvislosti je zajímavé zmínit rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 838/2006, kde soud konstatoval, že zákrok zaměstnance bezpečnostní služby vůči osobě, která není podezřelá ze spáchání trestného činu, spočívající v omezení její osobní svobody, nelze pokládat za oprávněný, ani když jej provede na žádost orgánů Policie České Republiky o zadržení této osoby pro účely plnění jejich jiných úkolů. Okolnost, že zaměstnanec bezpečnostní služby takto jednal na žádost PČR, nemá význam pro posouzení oprávněnosti jeho zákroku, a proto mohou být splněny podmínky nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku, pokud osoba, jíž tento zaměstnanec neoprávněně brání v užívání osobní svobody, užije násilí k překonání odporu toho, kdo její osobní svobodu omezuje.

⁴³ To neplatí v případě, že se úřední osoba bezdůvodně uchýlí k fyzickému násilí, neboť takové jednání nelze tolerovat a bude se posuzovat jako překročení pravomoci. Proti takovému zákroku je pak nutná obrana přípustná (Stanovisko NS ČR, 19/1981 Sb. NS).

trestní odpovědnosti úřední osoby, která měla zásah na svědomí, popř. se i domohla náhrady škody vůči ní. Avšak vzhledem k dlouhým časovým intervalům a málo efektivnímu systému vyřizování těchto záležitostí mohou tyto prostředky ztrácet na účinnosti. To platí zejména tehdy, kdy v důsledku protiprávního jednání hrozí vznik nenahraditelných škod a nebezpečí z prodlení. Takovýto výklad způsobu nápravy navíc znamená prosazování principu subsidiarity do nutné obrany, což zřejmě nebylo záměrem zákonodárce (jak vyplývá již ze srovnání institutu nutné obrany s institutem krajní nouze).⁴⁴

Takové ochrany policisté (popř. další úřední osoby) požívají i tehdy, kdy rozhodnutí státního orgánu, jehož výkon zabezpečují, je věcně nesprávné nebo dokonce nezákonné, neboť příslušníci policie (a ani osoby, proti nimž se zakročuje) nejsou oprávněni zkoumat, zda úkon, při němž asistují, je správný, zákonný a vzhledem k okolnostem spravedlivý či nikoliv, ale musí postupovat podle pokynu svých nadřízených.⁴⁵ I v takovém případě se tedy jedná o výkon práv a povinností (pravomoci) a nutná obrana nepřichází v úvahu.

4.3 Nutná obrana proti aktům a úkonům nicotným

Naproti tomu se nutná obrana obecně připouští proti takovým úkonům úředních osob, které jsou postiženy vadami, jež je zbavují povahy takových úkonů. Jedná se např. o úkony, které vůbec nenáleží do věcné pravomoci těch úředních osob, které zakročují (absolutní exces), a dále i ty, které tvoří skutkovou podstatu trestného činu.⁴⁶ Takovéto akty (či úkony, zákroky) jsou pak v teorii označovány za akty nicotné (paakty), které nelze vůbec považovat za akty činěné úřední osobou; proto je proti nim nutná obrana dovolena. Na takovéto akty se logicky nevztahuje ani výše zmíněná presumpce správnosti. Pro odlišení vadných aktů od paaktů však nejsou zatím dána jasná kritéria. Obecně se uvádí, že pouze těžké vady mají za následek, že akt je nicotný a právně neúčinný. Naproti tomu nedostatky malé závažnosti nicotnost správního aktu nezpůsobují.⁴⁷ Tak jestliže policista překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není podle zákona oprávněn, nepožívá ochrany úřední osoby podle § 325 a § 326 trestního zákoníku. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, jestliže

⁴⁴ Dílo cit. v pozn. 13, s. 104

⁴⁵ Dílo cit. v pozn. 22, s. 375

⁴⁶ Dílo cit. v pozn. 14, s. 120

⁴⁷ Dílo cit. v pozn. 13, s. 107

občan překročil hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví.⁴⁸ Na tom nic nemění ani skutečnost, že policista při provádění zásahu pouze plnil rozkazy nadřízeného.⁴⁹

4.4 Zamyšlení nad tématem a úvahy de lege ferenda

V praxi však může pro obránce být někdy velmi obtížné posoudit, zda v daném případě zasahující úřední osoba postupuje v rámci své věcné pravomoci či zda se dopouští trestného činu (např. TČ zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 trestního zákoníku) a takto určit, zda je k nutné obraně oprávněn. Proto by se podle mého názoru osoba měla zákroku zásadně podřizovat, bez ohledu na to, zda se jí jeví nesprávným či nespravedlivým a následně se případně domáhat nápravy pomocí zákonných prostředků. Úplné vyloučení nutné obrany však patrně není účelné, neboť by mohlo vést k deziluzi občanů a ztrátě jejich důvěry v právní stát a celkově pak k nespravedlivému společenskému uspořádání. Úřední osoby by měly otevřenou cestu ke zneužívání svých pravomocí a náprava by se zjednávala jen obtížně. Proto je potřeba nutnou obranu připustit v případech těch nejzávažnějších excesů, způsobujících nicotnost zákroku, kdy je možno závadné jednání úřední osoby rozpoznat na první pohled (např. neodůvodněné fyzické násilí při zákroku policisty; vynucování si úplatku ze strany policisty apod.). Nutná obrana by přitom byla dovolena právě jen v těchto zřejmých případech. Jinak by se totiž na druhé straně otvírala cesta k výše zmíněným případům anarchie, kdy by občané automaticky a svévolně hodnotili i na první pohled perfektní postup úředních osob z hlediska jeho správnosti, zákonnosti a spravedlivosti, a na základě tohoto hodnocení by se posléze rozhodovali, zda se mu podřídí či nikoliv. To by vedlo k neudržitelným důsledkům – nepřípustné ztěžování výkonu pravomocí úředních osob, vzrůst počtu případů násilí proti nim apod. Řešení by nebylo zvláště výhodné ani pro samotné bránící se občany, neboť by se osoba, proti které bylo úřední osobou zasaženo, vystavovala nebezpečí vzniku trestní odpovědnosti tehdy, pokud by zákrok byl následně seznán bezvadným a její obrana nedovolenou. Do úvahy by pak pravděpodobně přicházel postup podle zásad o pozitivním skutkovém omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost (§ 18

⁴⁸ Rozhodnutí NS SR, sp. zn. 6 Tz 70/79

⁴⁹ K tomu Solnař a kol. v díle cit. v pozn. 14, s. 120, uvádí, že pro teoretiky, kteří uznávají, že úkon je oprávněný v důsledku rozkazu představeného, vyvstává otázka nutné obrany proti takovému úkonu, pokud obsah rozkazu je protiprávním útokem. Autor uzavírá, že poněvadž samotné provedení rozkazu je po právu, není patrně nutná obrana přípustná.

odst. 4 trestního zákoníku) a pachatel by ve vztahu k uplatněné obraně případně odpovídal za nedbalostní trestný čin.

Pokud se jedná o vady aktů (úkonů), které způsobují pouze jejich neplatnost a nikoliv nicotnost (vnitřní rozpornost aktu, omyl, nedostatek formy apod.), zde se ztotožňuji s názorem Kuchty⁵⁰, který by de lege ferenda připustil nutnou obranu i proti takovýmto úkonům, avšak pouze v omezeném rozsahu tam, kde hrozí vznik nenapravitelné škody na životě a zdraví osob z takového úkonu, a pouze za splnění některých dalších podmínek, jakými jsou např. subsidiarita či přísnější posuzování přiměřenosti. Jenom tak podle mého názoru může být ospravedlněna případná újma, která úřední osobě z obrany vzejde, když ta jedná pod dojmem řádného výkonu pravomoci. V každém případě je však žádoucí, aby tato komplikovaná problematika byla u nás vyřešena v rámci zákonné úpravy a nebylo tak nutno čerpat výhradně z nejednotné nauky a doposud ne zcela konstantní judikatury. Referenčním rámcem by přitom, jak uvádí Kuchta, patrně mohla být v technických otázkách mnohem propracovanější úprava německá⁵¹.

⁵⁰ Dílo cit. v pozn. 13, s. 108

⁵¹ Kuchta uvádí, že podle této úpravy nejsou trestné takové útoky na úřední osoby, jestliže služební úkon, proti kterému směřují, není v souladu s právem. Stejně tak se lze bránit proti protiprávním průvodním jednáním právního služebního úkonu (bezduvodné užití násilí při důvodném zadržení). Naopak není možná nutná obrana proti služebnímu úkonu, který je věcně a místně příslušný, má všechny podstatné formality a alespoň minimální míru věcné správnosti. Záleží přitom na tom, zda zákon konkrétní úkon připouští, zda rozhodnutí je právně účinné (a není nicotné nebo nevykonatelné), zda případný omyl úřední osoby stran skutkových podkladů služebního úkonu nespočívá na její hrubé nedbalosti. Omyl o existenci nebo dosahu mezí úředního oprávnění nemůže odůvodnit právnost služebního úkonu. Jednání na rozkaz nevyklučuje protiprávnost – vždy je třeba zkoumat, zda rozkaz byl udělen po právu a zda směřuje k právnímu jednání.

5. Závěr

Během této práce jsem byl veden snahou upozornit na některé často přehlížené otázky nutné obrany, jejichž řešení má mnohdy značný praktický význam a je proto důležité se jimi zabývat.

Jakkoliv jsou automatická obranná zařízení dnes většinou autorů přijímána a uznávána jako jeden z možných prostředků obrany, často s odkazem na rostoucí kriminalitu a potřebu na ni účinně reagovat, je nutné nepřehlížet nebezpečí, které některé typy těchto zařízení pro společnost a jednotlivce představují. Obránce často při jejich použití nesleduje výlučně legitimní a zákonem uznaný cíl (odvrácení útoku), ale inklinuje ke snaze útočníka vytrést a pomstít se mu, což nezřídka bývá jeho stěžejní motivací. Přehlíží při tom fakt, že na takové jednání mohou také doplatit osoby, které se ve špatnou dobu ocitly na špatném místě, přičemž újmu na zdraví a další následky jim způsobené již nelze vrátit zpět a často ani účinně odčinit. Je proto potřeba zamyslet se nad tím, je-li žádoucí taková zařízení obecně připustit a vystavit se tak v budoucnu riziku jejich nadměrného a nekontrolovatelného výskytu a v důsledku toho napáchání nenapravitelných škod.

Jak jsem se snažil ve své práci upozornit, otázka odlišování případů nutné obrany od případů vzájemného napadení či rvačky může v praxi působit určité obtíže. V minulosti docházelo k případům, kdy situace oprávněného užití nutné obrany byla mylně vyhodnocena a obránce tak doplatil na nedůslednou práci orgánů činných v trestním řízení a byl nespravedlivě potrestán. Je žádoucí, aby občané v různých případech zasahovali na ochranu zájmů svých a svých spoluobčanů, neboť příslušníci Policie ČR a další státní orgány nemohou být na místě, kde je jich potřeba, vždy a za všech okolností. Ohroženy přitom často nejsou jen zájmy individuální, ale i celospolečenské a je proto nezbytné v občanech pěstovat vůli k aktivnímu počínání při jejich ochraně. Připuštění nutné obrany obecně má navíc i preventivní účinek a může tak ve výsledku přispět ke snížení výskytu některých druhů kriminality. Je proto potřeba poskytovat osobám jednajícím v nutné obraně ochranu a zároveň důsledně postihovat útočníky. Tomu lze napomoci i apelem na orgány činné v trestním řízení, aby v těchto otázkách postupovaly velmi citlivě a s vysokou péčí.

Nutná obrana proti úředním osobám je významnou a problematickou otázkou, která doposud nebyla uspokojivě vyřešena, ježto nebyla upravena v zákoně a pro její posouzení je třeba nahlédnout do literatury a judikatury. Jakkoliv tato otázka prodělala významný vývoj,

Ize dnes patrně učinit závěr o tom, že nutnou obranu je třeba v určité minimální míře proti úkonům úředních osob připustit. Na straně jedné by její úplné vyloučení mělo pravděpodobně za následek vzrůst bezpráví při výkonu pravomoci úředních osob a byla by tak významně oslabena důvěra ve spravedlnost a právní stát obecně, neboť právě státní orgány jsou těmi, kdo by měl proti bezpráví bojovat a právo důsledně vymáhat. Občané by byli nuceni všechny zákroky poslušně snášet a následně se domáhat nápravy zákonnými cestami, které jsou mnohdy pomalé a neúčinné a nemohly by tak v některých případech zabránit vzniku nenapravitelných škod. Na straně druhé by potom obecné připuštění nutné obrany popíralo zásadu presumpce správnosti úředních aktů a úkonů a vedlo by k nežádoucímu výskytu neposlušnosti ze strany občanů, kteří by se bouřili i proti zcela legálním a legitimním zákrokům. Bylo a je tedy třeba hledat určitý smír mezi oběma protipóly a v zákoně připustit nutnou obranu v případech, kdy úřední osoby zjevně překračují svoji pravomoc či se dokonce dopouští trestného činu, tedy v případech, kdy tyto okolnosti způsobují nicotnost a neúčinnost úkonů úředních osob, pro které tak nelze nalézt oporu v platném právu. Dodatečně by pak bylo možno připustit obranu i v méně zřejmých případech prosté neplatnosti úkonů, avšak pouze při hrozbě nenapravitelných škod a za současné implementace podmínky subsidiarity, popř. přísnějšího posuzování přiměřenosti.

Použitá literatura

- Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany, Bulletin advokacie č. 1/1994
- Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva k 70. narozeninám prof. Dr. V. Solnaře, Univerzita Karlova, Praha, 1969
- Dolenský, A. a Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Trestní právo č. 1/1998
- Hendrych, D. a kol.: Správní právo, Obecná část, 8. vydání, C.H.Beck, Praha, 2012
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, 2. Vydání, Leges s.r.o., Praha, 2010
- Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva, Trestní právo hmotné, Obecná část, 1. vydání, C. H. Beck, Praha, 2009
- Kuchta, J.: Nutná obrana, 1. Vydání, Masarykova univerzita, Brno, 1999
- Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal, P. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010
- Schmidhäuser, E.: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Lehrbuch, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1975
- Solnař, V.: Trestní právo hmotné, Část obecná, Knihovny Sborníku věd právních a státních, Praha, 1947
- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva, 1. vydání, Část II.: Základy trestní odpovědnosti, Novatrix s.r.o., Praha, 2009
- Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I, § 1 až 139, Komentář, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2012

- Usnesení NS ČR, sp. zn. 6 Tdo 66/2007
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. Zm I 412/29
- Rozhodnutí NS ČSR, sp. zn. 11 To 1/78
- Rozhodnutí NS SR, sp.zn. 4 Tz 128/76
- Rozhodnutí NS SR, sp. zn. 6 Tz 70/79
- Rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 838/2006
- Stanovisko NS ČR, 19/1981 Sb. NS
- Stanovisko NS ČR, sp. zn. Tpjn 303/2008
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník